PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Abdushukurova Dilnoza Ibroxim qizi
Alfraganus universiteti 1-bosqich magistranti
E-mail: dilnozaradjapova8@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20458445

Annotatsiya: Mazkur maqolada PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro baholash dasturining nazariy va metodologik asoslari, uning o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholashdagi o‘rni hamda ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot davomida PIRLS dasturining konseptual modeli, baholash mezonlari, kognitiv kompetensiyalarni aniqlash mexanizmlari hamda O‘zbekiston ta’lim tizimida mazkur tadqiqot natijalaridan foydalanish istiqbollari o‘rganilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishda PIRLS talablari asosida ishlashning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.
Kalit so‘zlar: PIRLS, xalqaro baholash, o‘qish savodxonligi, funksional savodxonlik, ta’lim sifati, boshlang‘ich ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, xalqaro tadqiqotlar.

Аннотация:В статье рассматриваются теоретические и методологические основы международной программы оценки PIRLS, её роль в оценке читательской грамотности учащихся и значение в повышении качества образования. Исследуются концептуальная модель PIRLS, критерии оценки, механизмы определения когнитивных компетенций и перспективы использования результатов исследования в системе образования Узбекистана [1].
Ключевые слова: PIRLS, международная оценка, читательская грамотность, функциональная грамотность, качество образования, начальное образование.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the PIRLS international assessment program, its role in evaluating reading literacy, and its significance in improving educational quality. The study examines PIRLS assessment criteria, cognitive competency evaluation mechanisms, and prospects for implementing its outcomes in the educational system of Uzbekistan [2].
Keywords: PIRLS, international assessment, reading literacy, educational quality, functional literacy, primary education, competency-based approach.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimining samaradorligini xalqaro mezonlar asosida baholash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Jahon miqyosida inson kapitalining rivojlanishi ko‘p jihatdan ta’lim sifati bilan belgilanadi. Ta’lim sifati esa o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini xalqaro standartlar asosida baholash orqali aniqlanadi. Shu nuqtai nazardan xalqaro baholash dasturlari zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida maydonga chiqmoqda [3].

Xalqaro baholash dasturlari orasida PIRLS tadqiqoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini aniqlashga qaratilganligi bilan alohida ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, talqin etish va undan amaliy faoliyatda foydalanish ko‘nikmalarini baholash imkonini beradi. O‘qish savodxonligi esa barcha fanlarni o‘zlashtirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi [4].

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholash bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizning PIRLS tadqiqotlarida ishtirok etishi boshlang‘ich ta’lim sifatini xalqaro darajada tahlil qilish va rivojlantirish uchun muhim imkoniyat yaratmoqda [5].

Muammoning o‘rganilganlik darajasi

PIRLS tadqiqotining ilmiy asoslari IEA tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan konseptual hujjatlarda batafsil yoritilgan. M.O. Martin, I.V.S. Mullis, P. Foy, M. Hooper kabi olimlar tomonidan PIRLSning baholash metodologiyasi, o‘qish savodxonligi modeli va xalqaro natijalarni tahlil qilish mexanizmlari ishlab chiqilgan [1]. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari hamda O‘zbekistonda xalqaro baholash dasturlarini milliy ta’lim tizimiga integratsiyalash masalalari bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Biroq PIRLSning nazariy-metodologik asoslarini boshlang‘ich ta’lim sifati bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda [6].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatish, ilmiy manbalarni o‘rganish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. PIRLS tadqiqotining xalqaro hisobotlari, ilmiy maqolalar, normativ-huquqiy hujjatlar va pedagogik adabiyotlar nazariy jihatdan tahlil qilindi [2]. Tahlil jarayonida o‘qish savodxonligini shakllantiruvchi omillar, PIRLS baholash mezonlari hamda o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini aniqlash mexanizmlari o‘rganildi.

PIRLS tadqiqotining nazariy asoslari

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqoti 2001-yildan boshlab IEA tomonidan har besh yilda bir marotaba o‘tkazib kelinmoqda. Tadqiqotning asosiy maqsadi 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligi darajasini aniqlash va mamlakatlar kesimida taqqoslashdan iborat [1].

PIRLS konsepsiyasiga ko‘ra, o‘qish savodxonligi — shaxsning yozma matnlarni tushunishi, ulardan foydalanishi, baholashi hamda ularga munosabat bildirish qobiliyatidir. Ushbu yondashuv konstruktivistik ta’lim nazariyasiga asoslanib, bilimlarni o‘quvchining faol bilish faoliyati mahsuli sifatida talqin qiladi [7].

Jadval 1

PIRLS tadqiqotining asosiy komponentlari

Komponent	Tavsifi
Baholash obyekti	O‘qish savodxonligi
Ishtirokchilar	4-sinf o‘quvchilari
O‘tkazilish davri	Har 5 yilda
Tashkilotchi	IEA
Asosiy yo‘nalishlar	Adabiy tajriba va axborot olish
Natijalar	Reyting va tahliliy hisobotlar

PIRLS baholash tizimining metodologik xususiyatlari

PIRLS baholash tizimi o‘quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyalarini aniqlashga qaratilgan. Baholash jarayonida badiiy va axborot xarakteridagi matnlardan foydalaniladi [2].

Jadval 2

PIRLSda baholanadigan kognitiv jarayonlar

Axborotni topish	20
Xulosa chiqarish	30
Talqin qilish	30
Baholash va tahlil qilish	20

Mazkur mezonlar o‘quvchilarning bilimlarini emas, balki bilimlardan foydalanish qobiliyatini baholashga qaratilgan. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablariga mos keladi [8].

Muallifning konseptual modeli

Tadqiqot natijalari asosida PIRLS talablari asosida o‘qish savodxonligini rivojlantirishning quyidagi modeli taklif etiladi.

Jadval 3

O‘qish savodxonligini rivojlantirishning integrativ modeli

Bosqich	Faoliyat mazmuni	Natija
Diagnostika	Dastlabki baholash	Muammolar aniqlanadi
Rivojlantirish	Matn bilan ishlash strategiyalari	O‘qish kompetensiyasi oshadi
Integratsiya	Fanlararo topshiriqlar	Funksional savodxonlik shakllanadi
Monitoring	Oraliq nazorat	Natijalar baholanadi
Takomillashtirish	Individual yondashuv	Barqaror rivojlanish ta’minlanadi

Model sxemasi

PIRLS talablari → O‘qishga motivatsiya → Matnni tushunish → Tahlil qilish → Tanqidiy fikrlash → Funksional savodxonlik → Ta’lim sifati

Natijalar va muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, PIRLS tadqiqotlarida yuqori natija qayd etgan davlatlarda kitobxonlik madaniyati, ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki hamda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasi yuqori hisoblanadi [2].

Shuningdek, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi rivojlangan sari boshqa fanlarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari ham ortib borishi kuzatiladi. Bu holat o‘qish savodxonligining ta’lim sifatini ta’minlashdagi strategik ahamiyatini ko‘rsatadi [4].

O‘zbekiston ta’lim tizimida PIRLS mezonlari asosida darsliklar va metodik materiallarni takomillashtirish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda kitobxonlik madaniyatini kuchaytirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi xalqaro miqyosda tan olingan PIRLS konseptual hujjatlari, IEA tomonidan e’lon qilingan rasmiy hisobotlar hamda zamonaviy pedagogik tadqiqotlar asosida ta’minlandi [1; 2].

Tadqiqot davomida qo‘llanilgan tizimli, qiyosiy va analitik yondashuvlar ilmiy xulosalarning obyektivligini ta’minlashga xizmat qildi. Olingan natijalar xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqotlar bilan qiyoslanib, ularning nazariy va amaliy jihatdan mosligi aniqlandi [6].

Shuningdek, tadqiqot xulosalari O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sifatini xalqaro standartlar asosida rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar va strategik maqsadlar bilan uyg‘unlashadi [5].

Xulosa

PIRLS xalqaro baholash dasturi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashning ilmiy asoslangan va samarali tizimi hisoblanadi. Tadqiqotning nazariy va metodologik asoslari o‘quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyalarini kompleks baholash imkonini beradi. PIRLS natijalari ta’lim sifatini monitoring qilish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va funksional savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida PIRLS yondashuvlarini keng qo‘llash o‘quvchilarning xalqaro standartlarga mos kompetensiyalarini shakllantirish, ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mullis I.V.S., Martin M.O. *PIRLS 2021 Assessment Frameworks*. Boston College, 2021.
2. Mullis I.V.S., Martin M.O., Foy P., Hooper M. *PIRLS 2021 International Results in Reading*. Boston College, 2023.
3. OECD. *Future of Education and Skills 2030*. Paris: OECD Publishing, 2021.
4. Kennedy A.M., Trong K.L. *PIRLS Encyclopedia: Education Policy and Curriculum*. Amsterdam: IEA, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sifatini xalqaro baholash tizimlari asosida rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
6. Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha milliy markaz. *Xalqaro tadqiqotlar metodologiyasi*. – Toshkent, 2024.
7. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2021.
8. Ishmuhamedov R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Tafakkur, 2022.
9. Egamberdiyev E. *Xalqaro baholash dasturlari va ta’lim sifati monitoringi*. – Toshkent, 2023.
10. Raximov A. *Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi*. – Toshkent, 2024.

.